

Руденко Е. Н., Ивашина Н. В., Яумен Н. В.: Семантико-синтаксическое сопоставление славянских глаголов (на материале белорусского, польского, русского и чешского языков). Минск, БГУ, 2004. 130 с. ISBN 985-485-162-1.

Zajímavá publikace má poněkud neobvyklý ráz: obsahuje totiž materiál ze čtyř jazyků, a to dvou východoslovanských, ruštiny a běloruštiny, a dvou západoslovanských – češtiny a polštiny. Jde o teoreticko-praktickou pomůcku, která je adresně určena studentům humanitních fakult Běloruské státní univerzity, která by se však mohla velmi dobře hodit i jiným uživatelům, usilujícím o prohloubení znalostí některého ze čtyř uvedených jazyků.

První kapitola knihy (s. 7–18) je věnována teoretickému pojednání o problematice sémanticky orientované syntaxe. Pozornost se věnuje koncepcím lingvistů ze slovanských i neslovanských zemí, které se týkají prioritní oblasti jazykové stavby – větné syntaxe, především pak slovesa jako centrálního členu predikativního jádra věty. Uvádějí se tu názory na syntaktické vlastnosti slovesa: dovidáme se o historii pojetí valence, počínaje L. Tesnièreem, o valenci jako o formálním popisu možností kombinace slovesa s různým počtem a různými tvary závislých členů, ale především o valenci jako o jevu hloubkové struktury, tj. o záležitosti sémantické. Rozebírá se tu vztah valence a rekce, která se chápe dvojitým způsobem. Širší pojetí nalézáme např. u A. M. Peškovského, Je. S. Skoblikovové, o silné a slabé rekci mluvív rovněž Ju. D. Apresjan (sr. *Учитель объясняет правило × Петр работает с Васей*). Méně široce chápou rekci např. G. A. Zolotova a S. Karolak. Otázkám valence a rekce věnovala v posledních letech svá pojednání řada známých lingvistů, např. Ju. D. Apresjan, A. Ja. Michněvič, M. I. Koňuškevičová, B. Ju. Norman. Je. V. Padučeva, N. Ju. Švedova, R. Grzegorzcykowa aj. Mohli bychom ovšem uvést i další jména českých a slovenských lingvistů jako M. Dokulil, E. Pauliny, F. Daneš, J. Panevová, R. Mrázek (sr. Čs. přednášky pro VII. MSS ve Varšavě, P. 1973; Encyklopedický slovník češtiny, P. 2002).

Teoretickým východiskem recenzované publikace je teze o valenci slovesa jako o odrazu hloubkové struktury výpovědi a o rekci jako o odrazu povrchovém.

Praktická část knihy je obsahem druhé a třetí kapitoly. Druhá kapitola (s. 19–71) je rozdělena do dvou oddílů. První z nich, věnovaný rekci sloves (s. 19–50), obsahuje úctyhodný soubor 156 sloves. Ta jsou řazena v trojicích vedle sebe (běloruské, české a ruské), trojice jsou pak vertikálně uspořádány abecedně, nejdříve podle běloruského pořadí. U každého slovesa jsou uvedeny případy jeho rekce (např. *абараняць каго, што ад каго, ад чаго – bránit koho co proti komu, proti čemu/před kým, před čím – захищати кого, що от кого, от чого*) a pod každým slovesem nalézáme pak jeden nebo více příkladů na příslušnou rekci. Po poslední trojici sloves následuje seznam týchž trojic v pořadí č. – br. – r., uspořádaných tentokrát podle abecedy české, ale jen s udáním rekce, bez příkladů, a konečně ještě jednou týž seznam v pořadí r. – č. – br. podle abecedy ruské.

Druhý oddíl (s. 51–71) je věnován opět trojčetné konfrontaci sloves; těch je však v tomto případě jen 12, protože jsou zde charakterizována vedle syntaktických i kvalifikátory sémantickými, tj. podle toho, zda je subjektem děje/stavu vyjádřeného slovesem osoba, věc konkrétní, abstraktní, mechanismus, instituce, informace, přírodní jev apod., zda je obligatorním participantem děje/stavu určení místa, příčiny, nástroje apod. Údaje o každém slovese nabývají tím značně šíře, znásobené ještě rozdíly v ekvivalenci mezi porovnávanými jazyky. Tak např. u slovesa *бегат* nalézáme spojení *нэкто бэга*

někde/někdy/nějak; někdo běhá někam; někdo běhá něco udělat; někdo běhá pro někoho/pro něco; někdo běhá za někým s něčím (např. *zaměstnanci běhají za vedoucím s prosbami*); *něco běhá někdy/někde/nějak* (např. *auto běhá po opravě jako nové*). V každém z dalších dvou jazyků může ovšem být stav zčásti odlišný, např. br. slovesu *бегаць на каньках, лыжах*, r. *бегать на коньках, лыжах* odpovídá č. *bruslit, lyžovat*.

Třetí kapitola je svou koncepcí totožná s druhou, jen s tím rozdílem, že zde místo češtiny figuruje polština.

Autorskému kolektivu příručky je nutno vyslovit uznání za její koncepci, v níž dovedl spojit zevrubně teoretické poučení o problematice slovesa s důmyslným obsahovým uspořádáním praktické části. Nemenší chválu zasluhuje výběr i počet zpracovaných jednotek, celková jazyková stránka dokladů a schopnost zvládnout nelehkou tematiku, jakou v každém ze zkoumaných jazyků představují slovesa s jejich sémantickým i syntaktickým akčním rádiem. Uvedené české příklady jsou po jazykové i pravopisné stránce bezchybné (jen výjimečně je tu a tam opominuto diakritické znaménko) a stejně to ve většině případů platí o vystižení jejich ekvivalence s ruskými konstrukcemi (běloruskou verzí se neodvažujeme odpovědně posuzovat, rovněž polštinou se zde zabýváme jen okrajově).

K jistým úvahám nás nutí nicméně skutečnost, že příklady na rekci sloves nejsou v zásadě u jednotlivých jazyků vzájemně totožné, tak např. u slovesa *dělit se s kým o co* je v br. příklad *Дзеці не дзяліліся з бацькамі сваімі думкамі*, v č. *Dělili jsme se s ním o povinnosti* a v r. *Он не хотел делиться с нами своим открытием*. Tato různost na jedné straně mnohdy pěkně ukazuje na možnosti využití daného vzoru rekce se závislými členy různé sémantiky, ale někdy naopak znesnadňuje využití této zákonitosti a dokonce může svést uživatele na nepravou kolej. Tak např. u č. slovesa *záležet na kom/na čem komu* (s pozn. безл.) (s. 23) jsou uvedeny příklady *Záleželo mi na mínění druhých* a *To záleží na tobě*, kdežto u odpovídajícího r. slovesa *зависеть от кого/чего* máme příklady *Мы все зависим от экономики страны* a *Решение зависело от начальника*. Příklady si vzájemně neodpovídají: prvnímu č. *Záleželo mi na mínění druhých* (se skutečně neosobním slovesem) by odpovídalo r. *Для меня было важно мнение других*, zatímco druhý č. příklad *To záleží na tobě* se sice strukturálně (a v podstatě i sémanticky) shoduje s druhým r. příkladem *Решение зависело от начальника*, ale není v něm sloveso neosobní; První r. příklad *Мы все зависим от экономики страны* nelze zase přeložit do č. slovesem *záležet*, protože subjektem tohoto slovesa v č. nemůže být osoba; je tedy nutno užít slovesa *záviset*: *Мы все зависим от экономики страны*. Jiný případ: u č. slovesa *okrádat koho o co*, – br. *красці што ў каго* – r. *воровать у кого что* (s. 26) jsou příklady: *Okradli mě o několik let života*. – *Хакеры краді інфармацыі ў буйных фірм*. – *В нашем дворе часто воруют машины*. Tyto příklady si zase plně neodpovídají: v č. je užito slovesa v abstraktním významu; br. i r. příklad (se slovesem konkrétním), jsou odlišné významovým odstínem i strukturou a v r. větě navíc postrádáme člen explicitně vyjadřující okrádaného. Strukturálně i sémanticky odpovídající r. konstrukce by zněla přibližně: *(Они) отняли у меня несколько лет жизни*. Ještě jeden doklad: u slovesa *mítít do čeho/na co* – *накіроўвацца да каго, да чаго/ у што (куды)* – *направляться к кому/чему/во что (куда)* (s. 28) jsou uvedeny č. příklady: *Mítíl na letadlo*. *Mítíl přes dvůr do domu*. Užít ve větě *Mítíl na letadlo* slovesa *направляться*, *накіроўвацца* nelze; tento význam vystihuje slovesa *цэліць у што, метить во что (целить/ся, прицеливаться)*, správně uvedená na s. 38 a 122. Uvedené příklady mohou být do jisté míry signálem, že není radno přilíši

důvěřovat povrchovým shodám v rekcí bez ohledu na významovou stránku. Právem se upozorňuje v závěrečné kapitole na s. 125 na prioritu sémantické valence. Uvedené nesrovnalosti nechceme ovšem autorskému kolektivu zazlívát, neboť si dobře uvědomujeme obtížnost nalézání plně analogických dokladů při porovnávání několika jazyků a při množství zpracovávaného jazykového materiálu.

Podrobný a výstižný je i popis slovesných spojení se syntaktickými a sémantickými kvalifikátory ve druhém oddílu 2. kapitoly (s. 51–71). Přesvědčivé jsou zde vystiženy typy syntakticko-sémantické ekvivalence mezi porovnávanými jazyky, počítaje v to i poměrně četné případy, kdy nalézáme v jednom či druhém nebo v obou jazycích «ekvivalenční nulu», tj. nutnost náhrady neexistujícího slovesa slovesem jiným, významově přibuzným. Právem se věnuje náležitá pozornost také obrátům frazeologického rázu, které jsou známým úskalím konfrontační analýzy. Záslužná by byla podobná analýza dalších sloves působících obtíže českým uživatelům, např. *проводить, производить, принимать, поставить, представлять, выходить* aj. Drobný poklesek najdeme na s. 70 a 71 u 2. a 5. rubriky slovesa *чакаць – čekat – ждатъ*. Ve vzorci valence se zde všude uvádí S acc [abstr], avšak závislý člen je v obou příkladech, ruském i ukrajinském, (jak je po slovesech typu *ждать, желать, хотеть* u abstrakt běžné) v genitivu: *От церкви не могу я ждать пощады; Дом ждет ремонта; Ад Валі Косця чакаў ... спагады; ... чакаць замены* (že by vliv „agresivity“ akuzativu i v teorii? – viz s. 123).

V závěrečné kapitole (s. 121–125) je zdařile předvedena souvislost celých sémantických tříd sloves s jejich syntaktickými vlastnostmi. Konfrontační analýza nám ukazuje, že sémantické vlastnosti skupin sloves mohou být společné různým jazykům, i když syntaktickými vlastnostmi (rekcí) se tato slovesa liší. Tak např. ve všech třech jazycích existují slovesa typu *dávat a brát*, ale zatímco slovesa *dávat* se ve všech pojí s dativem, u sloves *brát* je tomu tak jen v č., sr. *krást (co) komu*, r. *красть (что) у кого*, br. *красці (што) ў каго*. Podobně slovesa myšlenkové činnosti jako *myslet, pamatovat, vzpomínat, zapomínat* apod. vyžadují v r. pád s předložkou *o* (*думать, забывать о ком*), v br. s předložkou *пра, аб*, někdy *на* (*думаць пра каго, аб кім; забывацца пра каго, на каго*) v č. s předložkou *na* (*myslet, zapomínat na koho* – v č. jde v obou uvedených případech o vliv němčiny, sr. např. S. Žaža, *Litteraria humanitas XI, Křižovatky kultury...*, Brno, MU, 2002, s. 53). Na druhé straně existují i případy, kdy se slovesa liší po stránce sémantické, ale rekcí mají totožnou, sr. pol. *malować portret, samochod × malować ścianę na biało*, pod. č. *malovat portrét, auto × malovat stěnu na bílo*. Existuje i řada dalších problémů při popisu sémantických a syntaktických vlastností sloves, např. polysémie, otázka fakultativních závislých členů aj. Nelze než souhlasit se závěrem knihy, že sestavení velkého sémanticko-syntaktického slovníku několika slovanských jazyků je záležitostí budoucnosti. Ale s potěšením můžeme konstatovat, že recenzovaná publikace poskytuje nadějně perspektivní a je spolehlivým předstupněm k tomuto cíli.

Stanislav Žaža